

Kütahya Tavşanlı Höyük'te 2022 Yılında Bulunan MÖ 3. Binyıla Ait İdoller

Nihan Büyükakmanlar* – Sezer Seğer Fidan** – Erkan Fidan***

Öz

2021 yılında arkeolojik kazıların başladığı Kütahya Tavşanlı Höyük'te, daha önce yapılan yoğun yüzey araştırmaları, jeoarkeolojik sondajlar ile kazılardan elde edilen ilk C14 tarihleri ve arkeolojik malzemeler, höyüğün Tunç Çağı'nın İlk, Orta ve Son Tunç evrelerini içerdiğini göstermiştir. 2021 yılında Son Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na ait tabakalarda yapılan ilk çalışmaların ardından, 2022 yılında İlk Tunç Çağı tabakalarını da anlamak üzere höyüğün yaklaşık 60 metre doğusunda yer alan ve günümüzde tarla olarak kullanılan, ova seviyesindeki düzlük alanda 10x10 metre büyüklüğünde bir sondaj çalışmasına başlanmıştır. Bu makalede, Tavşanlı Höyük kazılarında söz konusu sondaj çalışması sırasında, İlk Tunç Çağı'nın sonuna tarihlenen tabakalarda bulunan mermer ve seramik idoller ele alınmıştır. Höyük konilerinden uzakta, Aşağı Şehir kapsamında olduğu öngörülen bir alanda, adak çukurlarında bulunan iki mermer idolün yanı sıra, aynı döneme ait tabakalarda avlu olarak kullanılan boş bir alanda ikisi seramik, biri mermer olan tamamlanmamış yarı mamul idoller açığa çıkarılmıştır. Troia Tipli olarak tanımlanan ve özellikle Batı Anadolu'da kullanım gören bu idollerin, Tavşanlı Höyük'te MÖ 3. binyıla ait çok dar bir alan kazılırken bulunmuş olmaları, ileride daha geniş alanda yapılacak kazıların önemini artırmaktadır. Tavşanlı Höyük'ün ileriki yıllarda, MÖ 3. binyıl tabakalarının daha geniş kazılması neticesinde bu konular hakkında yeni bilgiler vermesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İç Batı Anadolu, Tavşanlı Höyük, İdol, İlk Tunç Çağı, Çukur.

The 3rd Millennium BCE Idols Discovered in 2022 at Tavşanlı Höyük, Kütahya

Abstract

Archaeological excavations have been carried out at Tavşanlı Höyük since 2021. Both the excavation and the intensive surveys conducted beforehand, along with radiocarbon datings from geoarchaeological corings and excavated areas, reveal that the stratigraphy of the settlement mound covers the entire Bronze Age. Following the first excavations in Late and Middle Bronze Age layers in 2021, a 10 × 10 m test trench was opened in 2022 on the flatland approximately 60 m east of Tavşanlı Höyük, in order

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık (İngilizce) Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, <https://ror.org/04tah3159> nihanakmanlar@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7638-5061>

** Dr., Hititolog, sezersec@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-7959-8698>

*** Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE, <https://ror.org/00dxf204> erkanfidan@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-6777-927X>

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Atf/Citation: Büyükakmanlar, Nihan – Sezer Fidan, Sezer – Fidan, Erkan, "Kütahya Tavşanlı Höyük'te 2022 Yılında Bulunan MÖ 3. Binyıla Ait İdoller", *Höyük* 16, 2025, 55-70.

to investigate the Early Bronze Age layers of the settlement. This paper aims to present the marble and pottery idols discovered in this area, which may have belonged to the lower town of Tavşanlı Höyük during the Early Bronze Age. Two marble idols were unearthed from votive pits dating to the later phases of the Early Bronze Age. From the same period, a third marble idol and two pottery idols, seemingly unfinished, were found in an open area, presumably used as a courtyard. These idols, belonging to the so-called Trojan idol typology, were popular in the western half of Anatolia during the 3rd millennium BC. The fact that as many as five idols were unearthed from such a limited area highlights the need for further investigation in this part of the settlement. It is expected that future excavations at Tavşanlı Höyük will provide new insights into the Early Bronze Age levels of the site..

Keywords: Inland Western Anatolia, Tavşanlı Höyük, Idol, Early Bronze Age, Pit.

Giriş

Bu makalede, Kütahya Tavşanlı Höyük'te Tunç Çağı tabakalanmasını anlamak amacıyla dar bir alanda yapılan sondaj sırasında, MÖ 3. binyılın sonuna tarihlenen tabakalara ait çukurlarda bulunan üçü mermer, ikisi pişmiş toprak olmak üzere toplam beş adet insan biçimli mermer idol konu edilmiştir.

Anadolu'da Neolitik Dönem'den bu yana bilinen figürin geleneği, MÖ 3. binyılda devam etmekle birlikte, bu dönemde çoğunlukla “mermer idol” olarak tanımlanan tip yaygınlaşır¹. Esasen Batı Anadolu'da insan biçimli mermer idollerin başlangıcı Kalkolitik Dönem olarak kabul edilmektedir². Özellikle “Kilya tipi idol” olarak tanımlanan örnekler önemlidir³. Mermer idollerin, bu idollerin öncüsü kabul edilen Kilya idollerinden geliştiği düşünülmektedir⁴. MÖ 3. binyıl ile birlikte mermer idoller, biçimlerine göre çeşitli tiplere ayrılmaktadır. Bunlardan en ilginç, belki de Troia kazılarının ilk hafırlerinden olan H. Schliemann'ın “Baykuş Yüzlü İdol” olarak tanımladığı idol tipidir⁵. Mermerden yapılan kaş, göz ve az sayıdaki örnekte saçların kazıma olarak basit çizgilerle betimlendiği örnekler, Troia kazıları ile adeta özdeşleşmiştir.

Tavşanlı Höyük, adını aldığı ilçe merkezinin yaklaşık 1,5 km güneyinde yer almaktadır. Yerleşme, Batı Anadolu'dan pek de alışık olmadığımız büyüklükte, yaklaşık 45 hektarlık bir alana yayılmaktadır (Görsel 1). Höyükte 21 m yüksekliğinde bir arkeolojik dolgu olduğu tespit edilmiştir. 2021 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. M. Erkan Fidan başkanlığında başlayan kazılar hâlen devam etmektedir⁶.

1 Atakuman 2019, 81; Atakuman 2017, 85-108.

2 Erdan-Gür 2018, 3.

3 Takaoğlu 2022.

4 Aydıngün-Ekinci 1999, 31.

5 Schliemann 1875, 37.

6 2022 yılı ile birlikte ise Tavşanlı Höyük, Türk Tarih Kurumu proje desteği ile 12 aylık kazı statüsüne getirilmiştir.

Görsel 1. Tavşanlı Höyük hava fotoğrafı

Tavşanlı Höyük kazılarından önce yapılan yüzey araştırmaları⁷, yerleşmede ova seviyesinin 8 m altında MÖ 6.000'lere uzanan Neolitik bir yerleşme olduğunu göstermektedir⁸. Bu yerleşme, Kütahya'nın bilinen en eski yerleşmesidir. Söz konusu jeoarkeolojik araştırmalara göre bataklıkla kaplanan alan uzun bir süre yerleşilmemiş, MÖ 3.200'lerde, Tunç Çağı'nın başlarında bu alanda yeniden iskân başlamıştır. Yüzey araştırmalarında elde edilen sedimanların yaş tayini analizleri ve kazıların ilk verileri, Tavşanlı Höyük'ün Tunç Çağı'nın başı olan MÖ 3.200 ile sonu olan MÖ 1.200 yılları arasında, yaklaşık iki bin yıl boyunca yerleşim gördüğünü göstermektedir. Bu şekilde tam bir Tunç Çağı höyüğü görünümündeki Tavşanlı'da, Tunç Çağı'nın bütün evreleri (İlk, Orta, Son Tunç) bulunmaktadır. Ayrıca höyüğün üzerinde az sayıda Erken Demir Çağı'na ait ritüel çukurları da bulunmaktadır.

2022 yılında, höyük üzerinde yapılan çalışmaların dışında höyüğün doğusundaki tarlalarda da BE 45 sondajı olarak tanımlanan bir sondaj çalışması yapılmıştır. Doğu kesimde, höyükten en az 200 m uzaklığa kadar Tunç Çağı yerleşmesinin devam ettiği, jeoarkeolojik sondajlar ve *intensive* yüzey araştırması verilerinden bilinmektedir. Kazı çalışması ise höyükten yaklaşık 60 m uzaklıkta gerçekleştirilmiştir. 2022 yılı itibarıyla söz konusu bu mesafe, kamulaştırılmış alanlar içinde çalışılabilecek en uzak noktayı ifade etmektedir. İleriki yıllarda yapılacak kazı çalışmalarıyla, kazılan bu alanın Aşağı Yerleşme'nin orta kesimlerine denk gelmesi olası görülmektedir.

Kazı Alanı ve Tarihleme

Konu ile ilgili kazıların gerçekleştirildiği açma 9x9 m boyutlarındadır. Burada, pulluk seviyesinin altında yaklaşık 1 m kalınlığında, akarsu taşkınları ile oluştuğu düşünülen, arkeolojik materyal içermeyen alüvyal bir dolgu kaldırılmıştır. Bu seviyenin ardından kazılan tüm alanı güneybatı-kuzeydoğu yönünde geçen çift sıra taş temele rastlanmıştır (Görsel 2). Duvarın açma içerisinde kalan kısmı, kuzey profile ulaşmadan kesintiye uğradığından bu alanın girişin bir kenarı olduğu düşünülmektedir. Zira kesintinin olduğu yerde bir döşemeye benzeyen taş dizisi ile

⁷ Yüzey araştırmaları, 2023-01.BŞEÜ.36-01 proje numarası ile Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir.

⁸ Fidan 2021, 215-216.

döşemenin etrafındaki duvar parçaları, küçük bir bastiyonu andırmaktadır. Bu durum, kesintinin kapı açıklığı olabileceği görüşünü güçlendirmektedir. Geçtiğimiz yıllarda yapılan jeoradar görüntüleri ile oldukça uyumlu olan bu duvar sayesinde, jeoradar görüntülerinin de eklenmesiyle söz konusu çevre duvarının yaklaşık 60 metrelik kısmı belgelenmiştir. Sur olamayacak kadar basit olan bu duvarın, Aşağı ve Yukarı Şehir arasında bir alanı tanımlamak amacıyla inşa edilmiş bir çevre duvarı olduğu düşünülmektedir⁹.

Bu tabakanın altında ise bu makaleye konu olan idollerin bulunduğu MÖ 3. binyılın sonuna ait tabakalar yer almaktadır. Bu alanın, söz konusu dönemde boş bir alan olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Zira kazılan alanda mimari izler bulunmazken çok sayıda çukurun varlığı bu varsayımı desteklemektedir. Bu tabakadan alınan kalibre edilmiş iki radyo karbon tarihi, MÖ 2141–1950 ve MÖ 2070–1932 aralıklarını vermiştir¹⁰. Bunlardan biri bu tabakadaki yangın geçirmiş bir alandan, diğeri ise bir çukurun tabanı üzerinden alınmıştır. Bu sebeple arkeolojik malzemenin desteklediği üzere, bu tabakanın hemen üzerindeki çevre duvarına ait bulgular Orta Tunç Çağı başına, idollerin bulunduğu tabaka ise İlk Tunç Çağı'nın sonuna tarihlenmelidir. Ayrıca bu tabakanın altında da kazı çalışmaları yapılmış, kerpiç duvar ve taş temel kalıntılarına rastlanmıştır. Yüzey araştırmalarında jeoradar çalışmalarıyla ortaya çıkan ev duvarları ile bire bir örtüşen bu duvarlar, söz konusu araştırmadaki C14 tarihlerine göre İlk Tunç Çağı'nın ortalarına tarihlenmelidir. Jeoarkeolojik çalışmalar bu seviyenin altında İlk Tunç Çağı'nın erken evreleri ve onun altında da bataklığın olduğunu göstermiştir¹¹. Yapılan kazı da bu durumu doğrulamaktadır. Zira yüzeyin yaklaşık 6 m aşağısından itibaren toprak çok nemlenmiş, ıslak hâle gelmiştir. Hatta yer yer alttan su kaçakları başlamıştır. Çalışmanın zorlaşması sebebiyle arkeolojik kazılar bu seviyede sonlandırılmıştır.

Görsel 2. BE 45 sondajının 2022 yılı kazıları sonundaki hava fotoğrafı

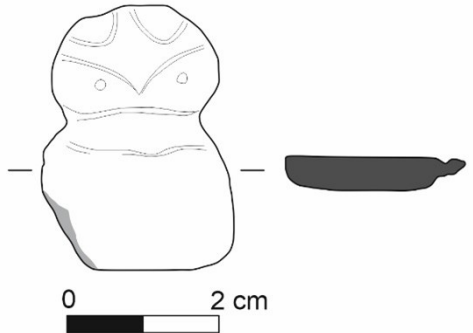
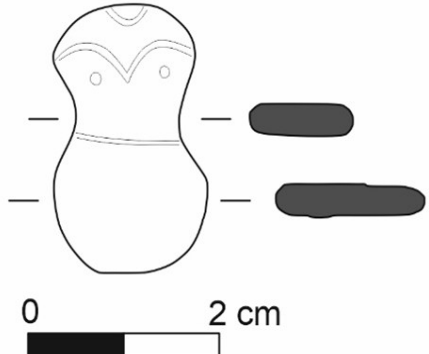
⁹ Yazarlar tarafından bu konu ile ilgili kapsamlı bir yayın hazırlanmaktadır. Bu sebeple burada konunun yalnızca genel hatları verilmiştir.

¹⁰ C14 tarihlendirmeleri, 2022/07 proje numarası ile İstanbul Nişantaşı Üniversitesi NISHBAP Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından finanse edilmiştir.

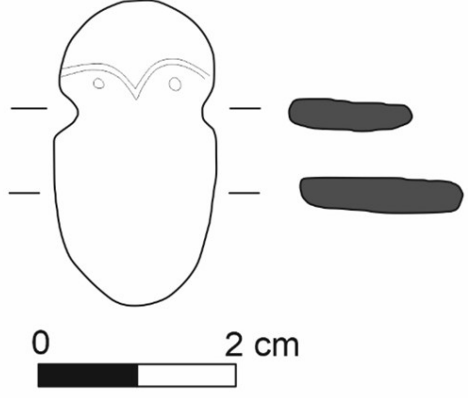
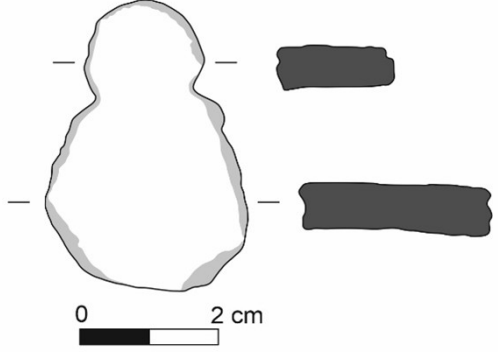
¹¹ Fidan 2021, 215-216.

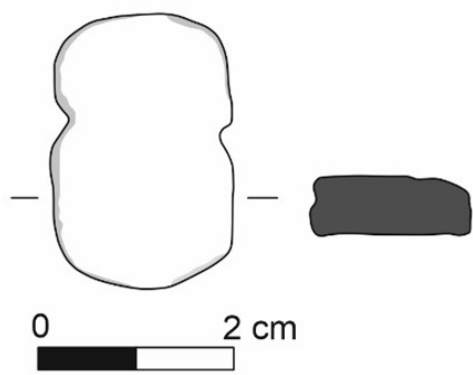
İdoller

Tavşanlı Höyük'ün 2022 kazı sezonunda, yukarıda sözü edilen BE 45 sondajında, MÖ 3. bin-yılın sonuna tarihlenen tabakalarda (İlk Tunç Çağı III) 5 idol ortaya çıkarılmıştır¹²:

Eserin Adı: Baykuş Yüzlü İdol (1) Dönem: Geç İTÇ III Ham Madde: Su mermeri Ölçüleri: Y. 3,5 cm, Baş Gen. 2,2 cm, Gövde Gen. 2,5 cm, Boyun Gen. 1,8 cm Tanım: Su mermerinden yapılmış, baykuş yüzlü idol. İdolün baş bölümünün en üst kısmında 2 adet ovalimsi, kazı bezeme ile yapılmış şekil, olasılıkla saç detayını tanımlamaktadır. Kaşlar birbirine birleşik ve uçları yukarı kalkık bir şekilde kazı bezeme ile belirtilmiştir. Gözler iki nokta şeklindedir. İdolün baş ve gövde kısmı arasında genişliğin en dar olduğu alanda kazı bezemeyle yapılmış iki paralel çizgi arasına üç dikey minik çizgi ile boyun detayı verilmiştir. İdol, ön yüzün sol alt köşesinde yer alan minik kırık dışında tumdür.	
Eserin Adı: Baykuş Yüzlü İdol (2) Dönem: Geç İTÇ III Ham Madde: Su mermeri Ölçüleri: Y. 2,6 cm, Baş Gen. 1,9 cm, Boyun Gen. 1,1 cm, Gövde Gen. 1,7 cm Tanım: Su mermerinden yapılmış, yassı biçimli idol. İdolün baş kısmında, kaşların üzerinde yer alan ovalimsi motif, kazı bezeme ile yapılmış saç detayı olmalıdır. Kaşlar birbirine birleşik şekilde yine kazı bezeme ile gösterilmiştir. Gözler ise kaşların hemen altında ve nokta şeklindedir. Baş ile gövde kısmını ayıran ve idolün genişliğinin daraldığı alanda boyun detayını vermek yerine kazı bezeme ile yapılmış bir çizgi yer almaktadır. İdol tumdür.	

¹² Çizimleri gerçekleştiren Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü yüksek lisans öğrencileri Gamze Kaygusuz ve Burak Kader'e teşekkür ederiz.

Eserin Adı: Yarı İşlenmiş Baykuş Yüzlü İdol (3) Dönem: Geç İTÇ III Ham Madde: Su mermeri Ölçüleri: Y. 3,1 cm, Baş Gen. 1,6 cm, Boyun Gen. 1,3 cm, Gövde Gen. 1,7 cm Tanım: Su mermerinden yapılmış yassı biçimli idol. İdolün baş bölümünde kazı bezeme ile yapılmış, birbirine bitişik kaşlar ön plandadır. Kaşların hemen altında ise nokta şeklinde verilmiş gözler yer almaktadır. Ancak idolün benzerleri ve var olan kazı bezemenin belli belirsiz yapılmış olmasından hareketle, idolün henüz tam olarak son şeklini almadığı anlaşılmaktadır. Baş ve gövde arasındaki daralma idolün boyun kısmını göstermektedir. Ancak bu kısımda herhangi bir bezeme mevcut değildir. Gövde kısmı ise diğer örneklerle göre daha ovalimsi bir bitiş göstermektedir. İdol tümdür.	
Eserin Adı: Troia Tipli İdol (4) Dönem: Geç İTÇ III Ham Madde: Seramikten ikincil kullanım Ölçüleri: Y. 4,3 cm, Baş G. 1,7 cm, Gövde G. 3 cm, Baş Kalınlık 0,6 cm, Gövde Kalınlık 0,7 cm Tanım: Portakalımsı kahverengi hamurlu, yoğun kireç ve kum katkılı idol. Portakalımsı kahverengi astar üzerine açık uygulanmıştır. Pişmesi iyi olan söz konusu bir seramik parçasından işlenerek ikincil bir kullanım ortaya çıkartılmış ve Troia tipli bir idolün ana hattı ortaya konulmuştur. Gövde kısmı baş kısmına oranla oldukça geniş ve yuvarlak formudur. Ön ya da arka yüzünde başka herhangi bir bezeme yoktur.	

Eserin Adı: Troia Tipli İdol (5) Dönem: Geç İTÇ III Ham Madde: Seramikten ikincil kullanım Ölçüleri: Y. 2,8 cm, Baş Gen. 1,8 cm, Gövde Gen. 1,9 cm, Kalınlık 0,6 cm. Tanım: Portakalımsı kahverengi hamurlu, yoğun kireç ve kum katkılı idol. Kırmızımsı kahverengi astar üzerine açık uygulanmıştır. Pişmesi iyi olan söz konusu bir seramik parçasından işlenerek ikincil bir kullanım ortaya çıkartılmış ve Troia tipli bir idolün ana hattı ortaya konulmuştur. Baş kısmında da gövde bölümünde de dikkati çeken nokta, her iki tarafından formun ovalliğinin, bir düzlem meydana gelecek şekilde işlenmiş olmasıdır. Ön ya da arka yüzünde herhangi bir bezeme yoktur.	
---	--

Baykuş yüzlü olarak tanımlanan iki mermer idol (no. 1–2), iki farklı çukurda açığa çıkarılmıştır (Görsel 4–5). 1 no'lu örneğin bulunduğu çukurun çok büyük kısmı profilde kalmaktadır. Zaten söz konusu idol de profilde *in situ* olarak bulunmuştur. Ancak 2 no'lu diğer baykuş yüzlü mermer idolün bulunduğu çukur, daha fazla bilgi vermektedir. 1,5 m çapındaki sığ çukurun tabanında söz konusu idol dışında bir adet tüm ağırşak ve yine tüm bir çanak bulunmuştur (Görsel 3–4). Çanak, taban üzerinde ters şekilde *in situ* vaziyettedir. Aynı şekilde ağırşak ve idol de kabın hemen yanında bulunmuştur. Bunlar dışında çukurda başka bir buluntuya rastlanmamıştır. Çanak, pembemsi devetüyü renginde hamurlu, kırmızı astarlı ve açkısızdır. Dışa katlanmış, basit ağız kenarlı, hafif basık küresel gövdeli ve oval diplidir. Ağız kısmı, dönemi için çok tipik bir biçimde hafifçe yukarıya doğru çekilerek inceltilmiş ve yükseltilmiştir. Burada ilginç olan noktalardan biri hem çanağın hem de yanındaki idolün ters olarak tabana konmuş olmasıdır. Tüm buluntular dışında başka bir bulgunun olmaması ve taban üzerinde buluntuların yerleştirilişi bu çukurun bir adak çukuru olabileceğini göstermektedir. Söz konusu adak çukurlarının bölgede MÖ 3. binyılın özellikle ikinci yarısında varlığı ile ilgili önemli kanıtlar bulunmaktadır¹³.

¹³ Oğuzhanoglu 2019.

Görsel 3. BE 45 sondajında 2 no'lu idolün bulunduğu adak ukuru

Görsel 4. Adak çukurunun tabanında *in situ* olarak açığa çıkarılan buluntular

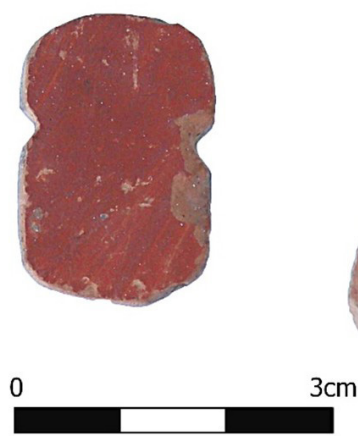
Çukurlar dışında tabakadan bulunan diğer üç idol de önemli bilgiler vermektedir. Bu idollerden biri mermer, diğer ikisi pişmiş topraktan yapılmıştır. Her üçü de tamamlanmamış, yarı mamul durumdadır. Bunların çukur değil de muhtemelen avlu olan boş alanlarda bulunmuş olması, üretim yerleri ya da tören öncesi hazırlıklarla ilgili olabileceğini düşündürmektedir. Tamamlanmamış durumdaki 3 no'lu mermer idolün kaşları ve gözleri çok hafifçe çizilmiştir (Görsel 6). Diğer 4 ve 5 no'lu iki idol ise seramik parçalarından kabaca şekillendirilmiştir (Görsel 7). Bu örneklerin de işleme sürecinin tamamlanmadığı görülmektedir.

Görsel 5. 1 no'lu idol

Görsel 6. 3 no'lu idol

Görsel 7. 4 ve 5 no'lu seramik idoller

Kültürel Bağlam

Anadolu'daki figürin geleneğinin, Neolitik Çağ'a kadar izlenebilen uzun bir geçmişi vardır. Neolitik ve Kalkolitik Çağ boyunca süregelen bu gelenekte tanrıça olduğu düşünülen kadın figürleri betimlenmiştir. Bu gelenek, Son Kalkolitik ile İlk Tunç Çağı'nda da sürdürülmüş ancak geçmiş dönemlerin üç boyutlu figürinlerinin yerini giderek soyutlaşan ve anatomik detaylarını

yitiren idoller almıştır¹⁴. “Baykuş Yüzlü” olarak tanınan ve Tavşanlı Höyük’te de mermer ve pişmiş topraktan örnekleri bulunan idoller, söz konusu soyut geleneğin örneklerindendir. İlk kez İlk Tunç Çağı’nın ortalarında ortaya çıkan bu idoller, Orta ve Son Tunç Çağı’nda da kullanılmaya devam etmiştir¹⁵.

“Baykuş” benzetmesi, Troia kazıları sırasında Heinrich Schliemann tarafından yapılmıştır¹⁶. Schliemann, bu idollerin gerçekten de baykuşları betimlediğini düşünmüş ve MÖ 3. binyıl gibi erken bir dönemi, gelecek çağların Antik Yunan mitolojisiyle harmanlayarak, bu baykuş idollerinin tanrıça Athena’nın ilk tasvirleri olduğunu öne sürmüştür¹⁷. Ne var ki böyle bir bağdaştırma gerçeğe yakın görünmemektedir. Anadolu’nun tarihöncesinde kadın betimlerinin köklü geçmişi düşünüldüğünde, baykuş yüzlü idollerin de birer kadın/tanrıça simgesi olduğu görüşü ağır basmaktadır. Kadın figürlerinin MÖ 3. binyıla denk gelen İlk Tunç Çağı boyunca Anadolu ve Ege genelinde son derece baskın olduğu görülür. Pişmiş toprak figürin ve idolleri inceleyen Gündoğan Aydıngün, bu dönem boyunca tüm Anadolu’da yalnızca üç erkek betimi tespit edildiğini; buna karşın geri kalan tüm örneklerin kadınları betimlediğini belirtmiştir¹⁸. Baykuş yüzlü idollerin üzerinde herhangi bir cinsiyet tanımı olmamasına karşın, kadın oldukları kabul edilmektedir. Ender bir örnek olsa da Balıbağı’nda açığa çıkarılan bir idolün üzerinde meme ve kadın cinsel organı betimlenmiştir¹⁹. İdollerin dişiliğini destekleyen bir diğer bulgu da aynı döneme ait benzer bir üslupta yapılmış pişmiş toprak kaplardır²⁰. Baykuş yüzlü idolleri anımsatan insan yüzlü bu kaplarda kimi zaman meme betimlemeleri yapılmıştır.

Troia buluntularından yola çıkarak bir tipoloji oluşturan Blegen, Baykuş Yüzlü İdollerini “Tip 2C” adıyla sınıflandırmıştır²¹. Anadolu’nun Ege kıyılarından Orta Anadolu’ya kadar yayılım gösteren bu idol tipi, Tavşanlı Höyük’ün dışında hem Troia²², Maydos Kilisetepe²³, Seyitömer²⁴, Küllüoba²⁵, Afyon²⁶, Karahöyük²⁷, Dağdeviren²⁸ gibi yerleşimlerde hem de Yortan²⁹, Resuloğlu ve Balıbağı³⁰ gibi mezar buluntularında karşımıza çıkmaktadır. İç Anadolu’da Balıbağı, Resuloğlu ve Acemhöyük, Baykuş Yüzlü İdollerin bulunduğu en doğudaki yerleşimler arasında yer almaktadır.

14 Bilgi 2012, 608 vd.

15 Yılmaz 2016.

16 Schliemann 1875, 37.

17 Schliemann 1875, 37. Baykuş, Athena’nın sembollerinden biridir.

18 Gündoğan Aydıngün 2003, iv.

19 Süel 1992, 133 vd.

20 Lamb 1951; Schliemann 1881, 291.

21 Blegen vd. 1951, pl. 41.

22 Schliemann 1875, 37.

23 Yılmaz 2016.

24 Silek 2010; Blegen 2015, 183.

25 Öner 2019.

26 Bilgi 2012, 316, 931.

27 Bilgi 2012, 316, 317, 932- 934.

28 Akılı 2022, 183 vd.

29 Kamil 1982, 19, Fig. 84.

30 Bilgi 2012, 263.

Yerleşim yerlerinde ele geçirilen idoller çoğunlukla ev tabanlarında açığa çıkarılmış olmakla birlikte, avlu gibi açık alanlarda ve çukurlarda bulunan örnekler de mevcuttur³¹. Tüm bu buluntu yerleri, Tavşanlı Höyük'teki idollerin konumlarıyla da örtüşmektedir. İdoller çoğunlukla avuç içine sığacak kadar küçük boyutludur. Yükseklikleri 3-9 cm arasında değişmektedir³². Derinliksiz ve yassı yapıları, bu idollerin ayakta durmak amacıyla üretilmediklerini açıkça göstermektedir. Belli başlı özellikleri ortak olsa da ayrıntılara bakıldığında idollerin birbirinden ayrıştığı görülmektedir. Hepsini bir örnek yapmak gibi bir kaygı güdülmemiştir. Belki de her birine ayrı bir kimlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

Tavşanlı Höyük'teki pişmiş toprak idollerde de (No. 4 ve 5) görüldüğü üzere, bazı idoller süslemesizdir. Üzerinde betimleme olan idollerin ise yalnızca bir yüzü kullanılmış, arka yüzleri yalın bırakılmıştır. Hiçbiri birbirinin aynısı olmamakla birlikte, çizi bezeme ve delme tekniğiyle belirtilmiş V biçimli kaşlar, gözler ve bazı örneklerde görülen saç perçemleri ile kolyeler (No. 1 ve 2), baykuş yüzü idollerin tanımlayıcı özelliklerindendir³³.

Baykuş yüzü idoller çoğunlukla mermerden yapılsa da³⁴ pişmiş topraktan ve kemikten yapılmış örnekleri de bulunmaktadır³⁵. Tavşanlı Höyük'te açığa çıkarılmış olan iki pişmiş toprak idol (No. 4 ve 5) ilgi çekicidir. Benzerlerinin Troia'dan da bilindiği³⁶ bu idol türü, kırık kap parçalarının ikincil kullanımıyla elde edilmiştir. Böylelikle kırık kaplar yeniden değerlendirilmiş olmalıdır. Seramiğin inceliği, idollerin yassı yapısıyla örtüşmüş ve biçim olarak mermer örneklerden ayırt edilemeyecek idoller elde edilmiştir.

Öte yandan Gündoğan Aydıngün, pişmiş toprak idollerin mermerlerin ucuz birer kopyası olmadığını, bilinçli bir seçimle yeğlendiklerini savunur: "Toprak malzemenin, Anadolu için mermer, maden ve kemiğe göre ucuz bir malzeme olduğu düşünülmemelidir. Tersine, doğadaki bereket kültürünü en iyi yansıtan malzeme olmasının yanında işlenebilirliği nedeniyle daha da değerlidir; bu işlenebilirlik, figürinlerin şekillendirilişini ve süsleme tarzını etkilemekte ve böylece içeriksel amaçlar en iyi şekilde ifade edilebilmektedir"³⁷.

Tavşanlı Höyük'teki pişmiş toprak idollerin her ikisi de kırık kap parçalarının biçimlendirilmesiyle elde edilmiştir ve işlenebilirlikleri, yumuşak bir taş olan mermerden daha kolay değildir. Ancak Acemhöyük'te açığa çıkarılan bir idol, Gündoğan Aydıngün'ün yorumunu doğrulayabilecek niteliktedir. Acemhöyük'te bir yapı içerisinde bulunan bu pişmiş toprak idol, kırık bir kap parçası olarak değerlendirilmemiş, her ne kadar anlaşılması çok zor olsa da en başından beri idol olarak biçimlendirilip pişirildiği düşünülmüştür³⁸. Aynı mekânda idolle birlikte bulunan Yakın Doğu üslubundaki bir silindir mühür ile üç kurşun külçe hem yapının hem de idolün önemini vurgular niteliktedir³⁹.

31 Marangou 1997, Table 1.

32 Yılmaz 2016, 372.

33 Blegen vd. 1951, pl. 41.

34 Akıllı 2022, 185.

35 Örn. Schliemann 1875, 172; Marangou 1997, 650.

36 Marangou 1997, 652, Fig. 7.

37 Gündoğan Aydıngün 2003, 119.

38 Öztan 2006, Res. 6b.

39 Öztan 2006, 394.

Pişmiş toprak örneklerle karşılaştırıldığında, mermer idoller literatürde çok daha iyi tanınmaktadır. Mermerin Anadolu’da birçok yerde bulunması nedeniyle malzemenin tek bir merkezden değil farklı yerel kaynaklardan elde edildiği düşünülebilir. Baykuş yüzlü idoller olmasa bile başka türde mermer idollerin üretildiği anlaşılan Akhisar-Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi bu konuda önemli bilgiler sunar. Doğal mermer yataklarının hemen yakınında kurulmuş atölyede çok sayıda idol taslağı ve alet bulunmuştur⁴⁰. Bu bulgudan yola çıkarak mermer idollerin tek tek bireyler tarafından yerleşim içlerinde değil bu işi meslek edinmiş ustalar tarafından atölyelerde yapıldığı görüşü savunulabilir. Eğer öyleyse Tavşanlı Höyük de dahil olmak üzere yerleşim yerlerinde açığa çıkarılan ve yarım mamul izlenimi veren idolleri yeniden değerlendirmek gerekecektir. İdoller atölyelerde yapıp yerleşime getirilmişlerse hiçbiri yarım mamul sayılmayacak, bilinçli olarak yalın bırakılmış olacaktırlar.

Tavşanlı Höyük zengin mermer yataklarının olduğu bir bölgede yer almaktadır. Kulaksızlar’dakine benzer mermer atölyelerinin bu bölgede de bulunması olasıdır. Höyükte 2022 yılında, 9x9 m’lik tek bir açma içerisinde beş adet baykuş yüzlü idol bulunması, bu idol tipinin MÖ 3. binyılın ikinci yarısında ne kadar beğenildiği ve yaygın olduğu konusunda fikir vermektedir.

Sonuç

Tavşanlı Höyük’te MÖ 3. binyılın sonunda ortaya çıkarılan mermer ve seramik idoller, henüz kazıların çok yeni olduğu yerleşimde ileriye dönük umut vermektedir. Aşağı Şehir’e ait olduğu düşünülen höyükten, yaklaşık 60 m uzaklıktaki bir alanda bulunan veriler bazı yorumları da beraberinde getirmektedir.

Literatürde “baykuş yüzlü idoller” ya da “Troia Tip 2C” adıyla anılan söz konusu idoller, İlk Tunç Çağı’nda Anadolu’nun Ege kıyılarından Orta Anadolu’ya kadar hem yerleşim yerlerinde hem de mezarlarda yayılım gösteren, dönemin tanımlayıcı buluntularındandır. Bu idoller, Anadolu’da Neolitik Çağ’dan itibaren görülen, özellikle kadın figürlerinin betimlendiği figürin geleneğinin bir devamı niteliğindedir. Genellikle mermerden üretilen bu nesnelerin, seramik ve kemikten yapılmış örnekleri de bulunmaktadır. Tavşanlı Höyük’te bugüne kadar üç adet mermer idol, iki adet de seramik idol açığa çıkarılmıştır. Kazının 2022 sezonunda, 9x9 m’lik tek bir açma içerisinde beş adet baykuş yüzlü idol bulunması, idollerin ne kadar yaygın kullanıldığını ve dönemin inanç dünyasında ne kadar önemli bir yer kapladığını gösterir niteliktedir.

Tavşanlı Höyük’te bulunan mermer ve tamamlanmış durumda olan iki idol, genellikle adak çukuru olarak tanımlanan alanlarda bulunmuştur. Bu durum, figürinlerin dini işlevlerini destekler niteliktedir. Ayrıca burada ilginç olan başka bir durum, tamamlanmamış yani yarı mamul ürünlerdir. Çukurlarla aynı tabakada ama avlularda bulunan, biri mermer ikisi seramik bu yarı mamüller, üretimle ilgili ipuçları da verebilir. Tamamlanan idoller, muhtemelen şölen ya da törenlerde çukurlar içine gömülmekteydi. Burada tartışılması gereken diğer bir noktanın ise seramik örnekler olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar bunu şimdiki bilgilerimizle yorumlamak kolay olmasa da seramiklerin ikincil kullanım olarak, mermerleri şekillendirmeden önce pratik yapmak ya da yapılması istenen şeklin bir prototipinin hazırlanması amacıyla üretildiği düşünülmektedir. Tavşanlı Höyük’ün ileriki yıllarda MÖ 3. binyıl tabakalarının daha geniş kazılması neticesinde bu konular hakkında yeni bilgiler vermesi beklenmektedir.

⁴⁰ Dinç 1996.

Yazar Katkıları/Writer Contributions

Çalışmanın Tasarlanması/Planning of the Study	Yazar/Author-1 (%40) - Yazar/Author-2 (%30) Yazar/Author-3 (%30)
Veri Toplanması/Collecting Data	Yazar/Author-1 (%40) - Yazar/Author-2 (%30) Yazar/Author-3 (%30)
Veri Analizi/Data Analysis	Yazar/Author-1 (%40) - Yazar/Author-2 (%30) Yazar/Author-3 (%30)
Makalenin Yazımı/Writing the Article	Yazar/Author-1 (%40) - Yazar/Author-2 (%30) Yazar/Author-3 (%30)
Makale Gönderimi ve Revizyonu/ Submission of the Article and Revisions	Yazar/Author-1 (%40) - Yazar/Author-2 (%30) Yazar/Author-3 (%30)

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir / The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.

TEŞEKKÜR

Türk Tarih Kurumu yetkililerine, kazılara destek veren Tavşanlı Belediyesi'ne ve Farika Porselen'e teşekkür ederiz.

ETİK BEYAN/ETHICAL STATEMENT

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the works referred are mentioned in the bibliography.

KAYNAKLAR

Akıllı 2022

Akıllı, N., *Dağdeviren Höyüğü İlk Tunç Çağı Buluntularının Batı Anadolu Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*, C 1, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Atakuman 2017

Atakuman, Ç., “Figurines of the Anatolian Early Bronze Age: the assemblage from Koçumbeli-Ankara”, *Anatolian Studies* 67, 85-108.

Atakuman 2019

Atakuman, Ç., “Anadolu’da Merkezileşmeye Yeni Bir Bakış: Erken Tunç Çağı’nda Figürinler, Kimlik ve Sosyal Dönüşüm”, ed. V. Şahoğlu–M. Şevketoğlu–Y. H. Erbil, *Kültürlerin Bağlantısı, Anadolu/Anatolia Ek Dizi I.4*, Ankara, 81-100.

Aydingün–Ekinci 1999

Aydingün, Ş.–Ekinci, H. A., “Burdur Müzesinde Korunan Çaykenar Tipi İdollerin Öncüsü Pişmiş Toprak Bir İdol”, *Arkeoloji ve Sanat* 90, İstanbul, 29-31.

Bilgen 2015

Bilgen, A. N., ed. *Seyitömer Höyük I*, Arkeoloji Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul.

Bilgi 2012

Bilgi, Ö., *Anadolu’da İnsan Görüntüleri, Klasik Çağ Öncesi*, Aygaz, İstanbul.

Blegen vd. 1951

Blegen, C. W.–Caskey, J. L.–Rawson, M.–Sperling, J., “Troy. The Third, Fourth and Fifth Settlements”, *The American Historical Review* 57/4, Princeton, 941-943.

Dinç 1996

Dinç, R., “1994 Yılı Akhisar-Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi Yüzey Araştırması”, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı C II*, 11-43.

Efe–Türkteki 2011

Efe, T–Türkteki, M., “Baked Clay Figurines and Idols in Inland Western Anatolia During the Easly Bronze Age”, ed. V. Şahoğlu–P. Sotirakopoulou, *Across: The Cyclades and Western Anatolia during the 3rd Millenium BC.*, İstanbul, 228-232.

Erdoğan–Gür 2018

Erdoğan, E.,Gür, B., “Kemal Uğurbil Koleksiyonu’ndan Yeni Bir Grup Mermer Kilya Figürini/A New Group of Marble Kilia Figurines from Kemal Uğurbil Collection”, *Arkeoloji ve Sanat* 159, İstanbul, 1-10.

Fidan 2021

Fidan, E., “Geo-Archaeological and Geophysical Investigation on The Early Bronze Age Layer of Tavşanlı Höyük”, *Mediterranean Archaeology And Archaeometry* 21, 211-225.

Gündoğan Aydıngün 2003

Gündoğan Aydıngün, Ş., *Eski Tunç Çağında Anadolu Pısmış Toprak Figürin ve İdoller*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Joukowsky 1986

Joukowsky, M. S., *Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies*, Brown University/Universite Catholique de Louvain, Louvain.

Kamil 1982

Kamil, T., *Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia*, BAR International Series 145, Oxford.

Lamb 1951

Lamb, W., "Face-Urns and Kindred Types in Anatolia", *The Annual of the British School at Athens*, 4, 75-80.

Marangou 1997

Marangou, Ch., "Anthropomorphic and Zoomorphic Figurines of the Early Bronze Age in the North Aegean", ed. Chr. G. Doumas-V. La Rosa, *Poliochni e l'Antica età del Bronzo nell'Egeo Settentrionale*, Atina, 649-665.

Mellaart-Murray 1995

Mellaart, J.-Murray, A., *Beycesultan III.2: Late Bronze Age and Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects*, The British Institute of Archaeology, London.

Oğuzhanoglu 2019

Oğuzhanoglu, U., "Çukurun Dibinde Erken Tunç Çağı: Güneybatı Anadolu'dan Bazı Çukur Örnekleri", ed. Ç. Atakuman, *Tematik Arkeoloji Serisi*, 5, 191-202, İstanbul.

Öner 2019

Öner, B., *Küllüoba Höyüğü Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Küçük Buluntuları (Fontmataş Aletler ve Metal Eserler Hariç)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Öztan 2006

Öztan, A., "2004 Yılı Acemhöyük Kazıları", 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 1, Ankara, 393-402.

Schliemann 1875

Schliemann, H., *Troy and Its Remains, A Narrative of Researches and Discoveries Made on the Site of Ilium and in the Trojan Plain*, London.

Schliemann 1881

Schliemann, H., *Ilios, the City and Country of the Trojans*, New York.

Silek 2010

Silek, S., *Seyitömer Höyük İdoller*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Süel 1992

Süel, M., “Balıbağı 1990 Kurtarma Kazısı”, *Müze Kurtarma Kazısı Semineri II*, 129-145.

Takaoğlu 2022

Takaoğlu, T., “Kulaksızlar Kazısı Tanıklığında Kilya Tipi İdoller”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 84, Ankara, 11-23.

Yılmaz 2016

Yılmaz, D., “Some Thoughts on the Troy Type Owl Headed Idols of Western Anatolia”, *Praehistorische Zeitschrift* 91/2, Berlin/New York, 369-378.

Warner 1994

Warner, J. L., *Elmalı-Karataş II: The Early Bronze Age Village of Karataş*, PA: Bryn Mawr College, U.S.A.